INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCHERS
ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

VALYUTA KURSI VA UNING BELGILANISHDAGI ASOSIY KO'RSATKICHLAR

Iskandarov Bekzod Abdijalilovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Iqtisodiyot nazariyasi kafedrasi katta o'qituvchisi
Raxmatova Munisa Tolibjonovna
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya
Mazkur maqolada valyuta kursi tushunchasi, uning shakllanish mexanizmi hamda belgilanishiga ta'sir etuvchi asosiy iqtisodiy omillar tahlil qilinadi. Valyuta kursi xalqaro iqtisodiy munosabatlarning muhim elementi sifatida ko'rib chiqilib, uning o'zgarishiga ta'sir etuvchi talab va taklif, inflyatsiya darajasi, foiz stavkalari, to'lov balansi holati hamda davlatning valyuta siyosati kabi omillar o'rganiladi. Shuningdek, maqolada valyuta kursining turli rejimlari va ularning iqtisodiy barqarorlikka ta'siri qisqacha yoritiladi. Tadqiqot natijasida valyuta kursining shakllanishi murakkab va ko'p omilli jarayon ekanligi asoslab beriladi hamda uning iqtisodiy tizimdagi o'rni ochib beriladi.

Kalit so'zlar: valyuta kursi, valyuta bozori, talab va taklif, inflyatsiya, foiz stavkasi, to'lov balansi, valyuta siyosati, kurs rejimlari, milliy valyuta, makroiqtisodiy barqarorlik

Kirish. Bugungi globallashuv jarayonida valyuta kursi xalqaro iqtisodiy munosabatlarning eng muhim ko'rsatkichlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. U mamlakatlar o'rtasidagi savdo-sotiq, investitsiya oqimlari hamda moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda asosiy rol o'ynaydi. Ayniqsa, milliy iqtisodiyotning tashqi bozorlarga integratsiyalashuvi kuchayib borayotgan sharoitda valyuta kursining o'zgarishi nafaqat eksport-import operatsiyalariga, balki ichki narxlar darajasi va inflyatsiya jarayonlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli valyuta kursining shakllanish mexanizmini chuqur o'rganish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Valyuta kursining belgilanishi murakkab va ko'p omilli jarayon bo'lib, unga talab va taklif nisbati, inflyatsiya darajasi, foiz stavkalari, to'lov balansi holati hamda davlatning monetar va valyuta siyosati kabi omillar ta'sir ko'rsatadi. Ushbu omillar o'zaro bog'liq holda ishlaydi va natijada milliy valyutaning jahon valyutalariga nisbatan qiymati shakllanadi. Shu jihatdan, valyuta kursining dinamikasini tahlil qilish makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim vosita hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi valyuta kursi tushunchasini nazariy jihatdan yoritish hamda uning shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy iqtisodiy omillarni tizimli ravishda tahlil qilishdan iboratdir. Tadqiqot jarayonida iqtisodiy tahlil va solishtirma usullardan foydalanilgan holda valyuta kursining iqtisodiyotdagi o'rni ochib beriladi. Shuningdek, O'zbekiston iqtisodiyotida valyuta kursining boshqarilishi va uning so'nggi yillardagi liberallashuv jarayonlari ham alohida ahamiyatga ega bo'lib, bu holat milliy valyuta barqarorligini ta'minlashda yangi yondashuvlarni talab etmoqda. Mazkur jihat tadqiqotning amaliy ahamiyatini yanada oshiradi. Tahlil jarayonida rasmiy statistik ma'lumotlar hamda ilmiy manbalardan foydalanish orqali xulosalarning ishonchliligi ta'minlanadi. Maqola natijalari valyuta siyosatini takomillashtirish va iqtisodiy qarorlar qabul qilish jarayonida nazariy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Shu sababli mazkur mavzuni chuqur o'rganish nafaqat ilmiy

jihatdan, balki amaliy iqtisodiy qarorlar uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuv iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Asosiy qism. Valyuta kursi — bu bir mamlakat milliy valyutasining boshqa davlatlar valyutasiga nisbatan ifodalangan qiymati bo‘lib, u xalqaro iqtisodiy munosabatlarning asosiy instrumentlaridan biri hisoblanadi. Uning shakllanishi va o‘zgarishi iqtisodiyotning ichki va tashqi omillari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, murakkab iqtisodiy mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Amaliyotda valyuta kursi faqat texnik ko‘rsatkich emas, balki mamlakatning iqtisodiy holatini ifodalovchi muhim indikator sifatida ham qaraladi.

Valyuta kursining shakllanishida birinchi navbatda talab va taklif nisbati hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Agar milliy valyutaga bo‘lgan talab oshsa, uning qiymati mustahkamlanadi, aksincha, talab pasaysa, valyuta qadrsizlanadi. Talab va taklif esa tashqi savdo operatsiyalari, investitsiya oqimlari hamda xalqaro pul o‘tkazmalari orqali shakllanadi. Masalan, eksport hajmining oshishi xorijiy valyuta tushumini ko‘paytiradi va milliy valyutaga bo‘lgan talabni kuchaytiradi.

Ikkinchi muhim omil sifatida inflyatsiya darajasi ko‘rib chiqiladi. Inflyatsiya yuqori bo‘lgan mamlakatlarda milliy valyutaning xarid qobiliyati pasayadi, bu esa uning boshqa valyutalarga nisbatan qadrsizlanishiga olib keladi. Aksincha, inflyatsiya darajasi past va barqaror bo‘lgan iqtisodiyotlarda valyuta kursi nisbatan mustahkam bo‘ladi. Shu sababli markaziy banklar inflyatsiyani nazorat qilish orqali valyuta barqarorligini ta’minlashga harakat qiladi.

Foiz stavkalari ham valyuta kursiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Yuqori foiz stavkalari xorijiy investorlar uchun jozibador bo‘lib, kapital oqimini mamlakatga jalb qiladi. Bu esa milliy valyutaga bo‘lgan talabni oshiradi va uning qiymatini mustahkamlashga xizmat qiladi. Past foiz stavkalari esa aksincha, kapital chiqib ketishiga sabab bo‘lib, valyutaning qadrsizlanishiga olib kelishi mumkin.

To‘lov balansi holati ham valyuta kursini belgilovchi muhim ko‘rsatkichlardan biridir. Agar mamlakatning eksporti importdan yuqori bo‘lsa, ijobiy to‘lov balansi shakllanadi va bu milliy valyutani mustahkamlaydi. Salbiy to‘lov balansi esa xorijiy valyutaga bo‘lgan talabni oshirib, milliy valyuta kursining pasayishiga sabab bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan, tashqi savdo muvozanati valyuta barqarorligi uchun asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Davlatning valyuta siyosati ham kursning shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Markaziy banklar valyuta intervensiyasi, foiz stavkalarini tartibga solish va valyuta rezervlarini boshqarish orqali kursga bevosita yoki bilvosita ta’sir ko‘rsatadi. Ba’zi hollarda davlatlar qat’iy kurs rejimini tanlaydi, boshqa hollarda esa erkin suzuvchi kurs tizimi amal qiladi. Har ikkala yondashuvning ham o‘ziga xos afzallik va kamchiliklari mavjud.

Shuningdek, iqtisodiy va siyosiy barqarorlik ham valyuta kursiga ta’sir etuvchi muhim omillardan biridir. Investitsion muhit barqaror bo‘lgan mamlakatlarda milliy valyutaga ishonch yuqori bo‘ladi, bu esa uning qadrsizlanish xavfini kamaytiradi. Aksincha, siyosiy noaniqlik va iqtisodiy beqarorlik kapital chiqib ketishini kuchaytirib, valyuta kursining o‘zgaruvchanligini oshiradi.

Global moliyaviy bozorlar ham valyuta kursining dinamikasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Xalqaro kapital harakatining tezlashuvi, spekulyativ operatsiyalar va yirik moliyaviy institutlarning qarorlari qisqa muddatda valyuta kursida keskin tebranishlarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu bois valyuta bozori yuqori darajada o‘zgaruvchan va murakkab tizim sifatida baholanadi.

O‘zbekiston iqtisodiyoti misolida so‘nggi yillarda valyuta kursini liberallashtirish jarayoni amalga oshirildi. Bu esa bozor mexanizmlarining kuchayishiga va valyuta kursining talab va taklif asosida shakllanishiga imkon yaratdi. Natijada iqtisodiyotda shaffoflik oshdi va xalqaro investitsiyalar uchun qulay muhit shakllandi.

Umuman olganda, valyuta kursi ko‘plab ichki va tashqi omillar ta’sirida shakllanuvchi murakkab iqtisodiy ko‘rsatkich hisoblanadi. Uning barqarorligi mamlakatning makroiqtisodiy siyosati, tashqi savdo holati va moliyaviy intizomiga bevosita bog‘liqdir. Shu sababli valyuta kursini to‘g‘ri boshqarish iqtisodiy rivojlanishning muhim shartlaridan biri sifatida qaraladi.

Xulosa va takliflar. Valyuta kursi iqtisodiyotning eng sezgir va ko‘p omilli makroiqtisodiy ko‘rsatkichlaridan biri bo‘lib, uning barqarorligi mamlakatning tashqi savdo raqobatbardoshligi, investitsion jozibadorligi hamda umumiy iqtisodiy muvozanatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Amalga oshirilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, valyuta kursi faqat bozor mexanizmlariga emas, balki inflyatsiya darajasi, foiz stavkalari, to‘lov balansi holati va davlatning monetar siyosati kabi ko‘plab ichki va tashqi omillarning o‘zaro ta’siri natijasida shakllanadi. Shu nuqtai nazardan, valyuta kursini barqarorlashtirish birgina markaziy bank yoki alohida institut vazifasi emas, balki butun iqtisodiy siyosatning muvofiqlashtirilgan yondashuvini talab etadigan murakkab jarayon hisoblanadi. Tadqiqot natijalariga tayangan holda shuni ta’kidlash mumkinki, valyuta kursining keskin tebranishlari iqtisodiyotda noaniqlikni kuchaytiradi, bu esa biznes subyektlarining qaror qabul qilish jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatadi, shuning uchun kurs barqarorligini ta’minlash iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lishi lozim. Amaliy jihatdan, birinchi navbatda, inflyatsiyani maqsadli va barqaror darajada ushlab turish orqali milliy valyutaning ichki qiymatini mustahkamlash zarur, chunki inflyatsion bosimning ortishi valyuta qadrsizlanishining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Ikkinchidan, to‘lov balansini ijobiy tomonga yaxshilash, ya’ni eksport hajmini oshirish va importga bog‘liqlikni bosqichma-bosqich kamaytirish orqali valyuta tushumlarini ko‘paytirish muhim ahamiyatga ega, bu esa milliy valyutaga bo‘lgan talabni tabiiy ravishda kuchaytiradi. Uchinchidan, foiz stavkalarini iqtisodiy faollikni qo‘llab-quvvatlash bilan birga kapital oqimini muvozanatlash imkonini beradigan darajada belgilash zarur, chunki haddan tashqari past yoki yuqori stavkalar kapitalning chiqib ketishi yoki nomutanosib kirib kelishiga sabab bo‘lishi mumkin. Shuningdek, valyuta bozorida shaffoflikni oshirish, spekulyativ bosimlarni kamaytirish va bozor ishtirokchilari uchun prognoz qilinadigan muhit yaratish ham muhim amaliy vazifalardan biridir. Davlat tomonidan amalga oshiriladigan valyuta siyosati qisqa muddatli aralashuvlardan ko‘ra ko‘proq uzoq muddatli barqarorlikni ta’minlashga yo‘naltirilishi lozim, bunda markaziy bankning mustaqilligi va iqtisodiy qarorlarning asoslanganligi alohida ahamiyat kasb etadi. Xulosa qilib aytganda, valyuta kursining barqarorligini ta’minlash kompleks yondashuvni talab etadi va u faqat makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarni boshqarish bilan emas, balki real sektorni rivojlantirish, investitsion muhitni yaxshilash hamda tashqi savdo muvozanatini mustahkamlash orqali erishiladi. Shu bois, valyuta

kursi siyosati iqtisodiy islohotlarning ajralmas qismi sifatida izchil va tizimli ravishda olib borilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nasirxodjaeva, D., & Shokirov, G. (2024). O‘zbekistonda milliy valyuta kursi barqarorligini ta’minlash yo‘llari. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot jurnali, 1(2). https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz
2. Sobirov, A. (2025). O‘zbekistonda makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda valyuta kursining ta’siri. Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 3(1), 155–161. https://doi.org/10.60078/2992-877X-2025-vol3-iss1-pp155-161
3. Isayev, A. D. (2023). Valyuta kursi va inflyatsiya: muammo va yechimlar. Yevroosiyo huquq, moliya va amaliy fanlar jurnali, 3(1), 118–122. https://in-academy.uz
4. Misrov, K., & Po‘latov, S. (2025). O‘zbekiston sharoitida valyuta kursi farqlarini hisobga olishni raqamlashtirish bo‘yicha muammolar va yechimlar. Ilg‘or iqtisodiyot va pedagogik texnologiyalar jurnali. https://sci-p.uz
5. Kenjayev, Y. A., & Karimova, Sh. U. (2025). Valyuta kursi o‘zgarishining ijobiy va salbiy oqibatlari. Ustozlar uchun jurnali, 73(1), 10–13. https://scientific-jl.com